

Лексикографічний аспект судової лінгвістичної експертизи в кримінальних провадженнях щодо національної безпеки держави

Юлія Браїлко

кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка сектору криміналістичних та психологічних досліджень, Полтавське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Полтава, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5203-7479>, e-mail: santie@ukr.net

Наталія Кисла

кандидатка філологічних наук, провідна наукова співробітниця, Полтавське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Полтава, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5137-6647>, e-mail: kislaya_nataliya@ukr.net

Висвітлено застосування лексикографічних ресурсів у практиці судово-лінгвістичної експертизи, здійснено стислий огляд онлайн-словників української мови та визначено інтернет-ресурси, які найшвидше фіксують новітні лексичні й семантичні зміни.

Ключові слова: лексикографія; лексика; словник; електронний словник; судова лінгвістична експертиза.

Lexicographic Aspect of Forensic Linguistic Examination in Criminal Proceedings Concerning the State's National Security

Yuliia Brailko, Nataliia Kysla

The paper highlights the use of lexicographic resources in forensic linguistic examination, provides a brief overview of online dictionaries of the Ukrainian language, and identifies internet resources that most quickly record the latest lexical and semantic changes.

Keywords: lexicography; lexicon; dictionary; electronic dictionary; forensic linguistic examination.

Сьогодні більшість експертиз, які й протидії дезінформації. Для вирішення питань, що потребують спеціальних лінгвістичних знань, експерти застосовують різну наукову літературу, насамперед довідкову.

Останнім часом для проведення досліджень експерти-лінгвісти активно послуговуються електронними (онлайновими) лексикографічними джерелами. Зручність їх застосування в процесі судової експертизи полягає в доступності, швидкості оброблення пошукових запитів, полегшенні технічного оформлення висновку експерта (не потрібно набирати текст, можна просто скопіювати інформацію з електронного ресурсу).

У роботі експерта-лінгвіста найбільш затребуваними є такі різновиди словників: тлумачний словник, словник словозміни, словники синонімів, антонімів тощо. З-поміж тлумачних словників провідне місце належить 20-томному академічному словникові української мови [1], головною проблемою якого є неповнота матеріалів, адже із 20 томів користувачам доступні лише 14 (до слова *преференція*), інші перебувають у процесі розроблення. За потреби доводиться звертатися до попередника — СУМ-11 (11-томного академічного словника української мови [2]), що виходив друком протягом 1970—1980-х рр. Користуватися останнім слід обережно із кількох причин. По-перше, в електронному вигляді СУМ-11 неправомірно представлений на різних сайтах, як-от sum.in.ua, а отже, там можуть бути помилки, за які автори словника відповідальності не несуть. Офіційний електронний ресурс цієї лексикографічної праці розміщений за посиланням: www.inmo.org.ua/sum.html. По-друге, СУМ-11, укладений за часів СРСР, дуже застарів.

Потужними українськими лексикографічними ресурсами є сайти, на яких зібрано багато словників. Таким є, наприклад, український лінгвістичний портал «Словники України» online [3], який містить словники словозміни, синонімії, фразеології. Ці реєстри лексем і фразеологізмів корисні під час визначення ключових сем у процесі аналізу мовленнєвого матеріалу, установлення об'єктивного змісту тощо. Цей ресурс постійно оновлює словниковий матеріал. Ще один популярний сайт — «Словник UA», на якому, окрім словника СУМ-11 та орфографічного словника з понад 260 000 слів, сервісів словозміни, транслітерації, нового правопису, правильного наголошування, звертань, є «Словникарня» — так званий народний словник, до творення якого долучаються користувачі сайту, завантажуючи свої тлумачення або редагуючи додані іншими. Наприклад, з-поміж останніх доданих слів — дієслово *жакувати*, яке має значення «грабувати, нищити, плюндрувати» [4].

Специфіка проведення семантико-текстуальних експертиз полягає в необхідності дослідження не лише українськомовних текстів. У час збройної агресії РФ проти України експертам доводиться більше вивчати тексти, написані або озвучені російською мовою, оскільки саме в них найістотніше виявляється рашистська пропаганда. Словники російської мови на різних ресурсах теж представлено доволі повно [5, 6]).

Проблема криється в тому, що, хоча електронні словники швидше

реагують на мовні зміни, ніж паперові, вони все одно не фіксують ці зміни оперативно. Словники української та російської мови дуже обмежено фіксують сучасну сленгову лексику, новотвори, обценізми, вульгаризми або набуття давно закріпленими в узусі словами нових значень. Це викликає помітні труднощі в лінгвістичних експертизах за протоколами проведення негласних розшукових (слідчих) дій: експерт досліджує насамперед розмовне мовлення, насичене обценізмами, жаргонізмами, варваризмами тощо й не завжди може дати аргументоване лексикографічним джерелом визначення.

В умовах збройної агресії РФ експерти стикаються й із численними лексемами, які мають ознаки пропаганди антиукраїнського характеру на зразок *свидомит, бандеровець / бендеровець, укронацист, укрфашист, десатанизация, денацификация* тощо. Єдиним, за нашими спостереженнями, лексикографічним джерелом, у якому доволі повно репрезентовано різноманітну новітню лексику з її тлумаченнями, стилістичним описом, є «Вікісловник» — «багатомовний словник, який може редагувати кожен» [7]. Він доволі зручний у користуванні, швидко оновлює інформацію. Нині його українська версія налічує 57 167 статей, російська — 1 376 678. Щоправда, оскільки кожен користувач може вносити правки в словникові статті, це іноді утруднює процес верифікації інформації. Наведемо приклад доволі точного й пов-

ного тлумачення слова *денацификация* в російськомовній версії:

«1. истор. ряд мероприятий, направленных на искоренение нацизма в Германии и проведённых после её поражения во Второй мировой войне. ♦ в XX веке законы о люстрации принимались дважды: один раз в процессе денацификации стран гитлеровской коалиции (в Германии, Японии и Италии) и второй раз — в процессе декоммунизации стран Восточной Европы (в Германии, Литве, Чехии). «Положительный итог» // Профессионал», 01 июля 1998 г. [НКРЯ]. ♦ Гитлер и Гиммлер не висят в казённых кабинетах Германии. Там прошла денацификация. В результате страна стала свободной и процветающей. А. Н. Яковлев, «Омут памяти», т. 1, 2001 г. [НКРЯ].

2. неол., эвф. предполагаемый ряд мероприятий, направленных на искоренение влияния националистов на Украине. ♦ Отсутствует пример употребления (см. рекомендации).

3. эвф. уничтожение живой силы, техники и военной инфраструктуры Вооружённых сил Украины во время боевых действий, начавшихся в 2022 году. ♦ Отсутствует пример употребления (см. рекомендации)» [8].

Як бачимо, у цій статті наведено три значення слова, подано за допомогою позначок характеристику типу значення, стилістичного забарвлення, оцінної семантики, наведено приклади вживання та посилання на

інші електронні ресурси. Примітно, що в академічних тлумачних словниках російської мови ця лексема зафіксована тільки з першим значенням, друге й третє значення не подані, хоча вони популярні в сучасному російському пропагандистському дискурсі. Зауважимо, що в українськомовній версії «Вікісловника» лексема *денацифікація* відсутня.

Отже, електронні, передусім онлайніві, словники є одним із корисних і надійних засобів, яким послуго-

вуються нині судові експерти-лінгвісти у своїх дослідженнях. Ці програмні продукти дуже успішно конкурують із традиційними паперовими лексикографічними джерелами, поступово витісняючи останні. Безперечно, нагальною є проблема поповнення електронних словників новітньою лексикою та вдосконалення наявних статей. Маємо надію, що комп'ютерна лексикографія поступово заповнюватиме лакуни, максимально швидко реагуючи на зміни у мові.

Перелік джерел посилання

1. Словник української мови online. Т. 1—14 (А — ПРЕФЕРЕНЦІЯ). URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 23.10.2024).
2. Тлумачний словник української мови. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html> (дата звернення: 23.10.2024).
3. «Словники України» online. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 23.10.2024).
4. Жакувати / Словник.ua. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=ЖАКУВАТИ> (дата звернення: 23.10.2024).
5. Словари и энциклопедии. URL: <https://gufo.me/> (дата звернення: 23.10.2024).
6. Лексикографический интернет-портал: онлайн-словари русского языка. URL: <https://lexicography.online/> (дата звернення: 23.10.2024).
7. Вікісловник. Вільний словник. URL: https://uk.wiktionary.org/wiki/Головна_сторінка (дата звернення: 23.10.2024).
8. Денацифікация / Викисловарь. URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/денацификация> (дата звернення: 23.10.2024).